

mas etiam res se extendit; omnia simplicissimo intuitu sine ulla confusione intuens, ac mirabili artificio ad universi machinationem disponens, ut singula quæque ad unum finem mirificè consentiant. Et quidem a sensationum nostrarum haustis iudiciis plura vilia, fœda, inutilia putamus; eo quod sensus offendant, ac malè afficiant, quæ tamen in se spectata ejus generis censenda sunt, ac aurum, gemmæ, flores, &c. quorum & usu delectamur, ac magno in pretio habemus. Quod si aliis sensibus donati fuissetus acrioris irritamenti capacibus, fortassis ea, quæ magni ducimus, pro fœdis ac vilibus æstimaremus.

689 Corol. Ex dictis spontè descendit, absurdum planè esse duorum principiorum commentum, quod antiquum orientis populorum dogma in religionem christianam manichæi introducere tentarunt: omnia bona a bono principio, mala a malo originem ducere existimantes. Hujusmodi opinio absurda planè, ac omnibus metaphysicæ notionibus contraria, nullis argumentis innititur, quam iis a malorum existentia deductis, quæ etiam Baylii cavillationibus roborata, hætenus proposuimus, ac solvimus. Sanè quæcumque afferri possunt a posteriori argumenta, etiamsi perspicua videantur, puri puti paralogismi censendi sunt, si contra demonstrationem a priori pugnare, manifestum prorsus sit. Porro, ut fatetur Bayle, argumenta a priori contra, a posteriori stant pro manichæis: causa igitur cadat, oportet; quippè paralogismis, haudquaquam ratione decertant. Clarkii Samuelis contra Baylium hæc olim fuit animadversio; nullum esse hominem, qui de physicis malis rectè posset judicare; quum integrum naturalium rerum systema ignoremus, ad quod omnia mala physica referuntur. Quo posito, quis umquam mala physica absoluta esse mala demonstrabit, ac non relativa, & quæ respectu totius systematis bona dicenda sint? Idem suo modo de malo morali dicendum est, cuius permissio etiamsi malum relativum sit ei, qui sua ab utitur libertate, ad systematis generale bonum ad amussim quadrare manifestum est, vel ex eo solum capite, quod culpa illa talem ac tantum meruit habere Redemptorem. Hic enim cum manichæis res nobis est, qui christianam religionem profitebantur. Sed hæc hætenus.

CAPUT ULTIMUM.

De Deo religiose colendo.

§. I.

De Religione generatim.

690 *Religionis* nomine cultum illum amoris, honoris, & obsequii ei, cui debetur, exhibitum intelligimus. Cultus autem hujusmodi non uno ex capite vitiosus esse potest: nam si exhibeatur, cui non convenit, aut modo ac ritibus minus decentibus, vel denique non rectè de ipsius natura, ac rebus ad ipsum pertinentibus, sentiendo, cultus ille absurdus sit, necesse est, quem *superstitionem* solent appellare. Quæcumque enim ex parte a recta ratione discesseris, etiamsi ponderosis cæremoniis, quæ augere magis cultum, quam minuere videantur, prosequaris, in vitium ducet culpæ fuga, ac proinde in superstitionem impingit. Imò ab hoc pietatis excessu nomen *superstitionis* inventum testatur Lucilius in Cicerone, religionem a superstitione discriminans his verbis: „Cultus autem deorum est optimus, itemque castissimus, atque sanctissimus, plenissimusque pietatis, ut eos semper pura, integra, incorrupta, & mente, & voce veneremur. Non enim philosophi solum, verum etiam majores nostri superstitionem a religione separaverunt. Nam qui totos dies precabantur, et immolabant, ut sui sibi liberi superstites essent, *superstitiosi* sunt appellati: quod nomen postea latius patuit. Qui autem omnia, quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter retractarent, sunt dicti *religiosi* ex relegendo. . . Ita factum est in superstitioso, et religioso, alterum vitii nomen, alterum laudis „ lib. 2, de Nat. Deor. cap. 28.

691 Religionem in *naturalem*, ac *revelatam* distribuunt. Prima ea omnia continet, quæ ad Dei cultum naturæ ductu, ac rationis lumine pertinere cognoscimus. Revelata præter ea, quæ ratione duce supremo Numini exhibenda cognovimus, extenditur etiam ad illa, quæ Deus homini patefacere voluit ad sui cultum spectantia. Utramque rursus in *theoreticam*, et *practicam* licet distinguere; prout nimirum ad ea, quæ de Numine Supremo credere, aut in ipsius obsequium agere oportet, religionem referri consideramus.

692 Corol. Religio revelata complectitur naturalem: imò ipsius perfectio, et complementum meritò dicenda venit:

nit: nec enim ea, quæ rationis lumine ductante natura Deo præstanda cognovimus, a revelatione excludi possunt. Utraque enim Dei vox est, qui sibi contrarius esse non potest, pugnantia præcipiens.

693 Prop. 1. *Deo debetur religio*. Prob. Religio est cultus amoris, honoris, et obsequii (690): atqui hæc tria debentur Deo: quod sic ostendo. Deus est suprema rerum causa (628), in nos beneficentissimus, ac nostram intendens felicitatem (654): sed beneficia amore rependuntur; ergo Deo amor debetur. Deinde Deus est infinitus, omni genere perfectionis perfectissimus (620, et seq.): at quo perfectior res est, eo magis æstimationem, ac honorem meretur. Enti igitur perfectissimo honor supremus est deferendus. Demum Supremo Domino obsequium est impendendum: Deus supremus est omnium Dominus (628): est igitur omni obsequio prosequendus. His adde consensum omnium gentium; nec enim sub celo reperire fas est nationem integram omni prorsus cultu destitutam. Imò epicurei ipsi, qui providentiam de medio sustulerunt, delicatos ac monogrammos deos, otio vacantes, confinxerunt; cultum tamen aliquem, ac religionem reliquerunt, ut videre licet in lib. 1, de Nat. Deor. cap. 17.

694 Prop. 2. *Religio naturalis existit, omnemque hominem rationis compotem obligat*. Prob. Deo debetur religio (præc.): sed non ab aliâ creatura, quam a rationis compote, quippè amoris, honoris ac obsequii actus a ratione procedunt; ergo omnis homo rationis particeps religiosum cultum Deo exhibere debet. Porro quum Deus providentissimus sit (681), ac religio maximè necessaria, providere debuit, ne homini lumen illud deficeret, quo ad obsequium Deo præstandum duceretur: enimverò cultus Deo exhibendus, naturæ lumine dictatus, est religio naturalis (691): existit igitur, atque hominem quemque ratione gaudentem obligat. Sit igitur hoc jam a principio persuasum civibus, Dominos esse omnium rerum, ac moderatores deos, eaque, quæ gerantur, eorum geriditione, ac numine, eisdemque optimè de genere hominum mereri, et qualis quisque sit, quid agat, quid in se admittat, qua mente, qua pietate religiones colat, infueri: piorumque, et impiorum habere rationem: his enim rebus imbutæ mentes, haud sanè abhorrebunt ab utili, et a vera sententia. Quid est enim verius, quam neminem esse oportere tam stultè arrogantem, ut in se rationem, et mentem putet inesse, in celo, mundoque non putet? aut ea, quæ vix summa ingenii ratione comprehendat, nulla ratione moveri putet? quem verò astrorum ordines, quem dierum, noctiumque vicissitudines, quem mentium temperatio, quemque ea, quæ gignuntur

nobis ad fruendum, non gratum esse cogant, hunc hominem omnino numerare qui decet? . . . Utiles autem esse opiniones hæc, quis neget, quum intelligat, quam multa firmentur jurejurando, quanta salutis sint fœderum religiones? quam multos divini supplicii metus a scelere revocavit? quamque sancta sit societas civium inter ipsos diis immortalibus interpositis tum iudicibus, tum testibus? ,, Cic. lib. 2, de leg. cap. 7.

695 Prop. 3. *Religio una tantum vera esse potest*. Prob. Si plures essent religiones veræ, hæc vel a multiplicitate objectorum veri cultus; vel a diversitate cultuum, quibus ritè Deus unus coleretur, provenirent: e neutro autem fonte diversitas religionum dimanare valet: ergo una tantum vera sit, oportet. Assumptio quoad primam partem ostensa manet, ubi unitatem Dei demonstravimus art. 230, et 625. Altera pars sic comprobatur: diversitas illa cultuum aut contraria est rationi, aut ipsi conformis; si primum dixeris, a vera religione deficit, quippè absurda, quam rationi opponatur. Quod si rationi consentaneam asseras; erit ejusdem tantum cultus modificatio diversa, quæ essentialem varietatem inducere non potest; atque adeò ejusdem religionis naturalis pars; verum namque vero contrarium esse non potest; ut est apertissimum. Una igitur vera religio esse potest.

696 Schol. Quin de atheis loquamur, qui ut nullam agnoscunt Deum, ita nullam religionem admittunt, *theista* sive *deista* vocatur, qui nullum aliud dogma religionis, præter unius Dei existentiam recipit: ceterum *deistarum* familia in plures ramos dispescitur: alii enim providentiam agnoscunt, ac legem quandam naturalem recipiunt, qui et *naturalistæ* audiunt: alii providentiam inficiantur, ut epicurei, nullamque admittunt religionem, præter illam, quam Vellejus profitetur, illa suæ hedei professione, qua orationem pro Epicuro concludit: ,, His terroribus ab Epicuro soluti, et in libertatem vindicati, nec metuimus eos, quos intelligimus, nec sibi fingere ullam molestiam, nec alteri querere; et piè sanctèque colimus naturam excellentem, atque præstantem. ,, de Nat. Deor. lib. 1, c. 20. Longè latèque vagatur *polytheistarum* religio, qui plures deos adorantes tot faciunt religiones, quot falsa numina sibi confingunt: ita ut juxta nationum diversitatem, et differentes deos, et ritus, et dogmata consequenter diversa. *Manicheismus* (689) duo principia opposita statuens, alterum boni, alterum mali auctores, biforem etiam religionem inducit. Denique *pantheismus*, qui omnium absurdorum complexio dici posset, vel est ille stoicorum, qui valdè ambigüè loquentes tum mundum, astra nimirum, naturamque universam a Deo ani-

animatam contendunt; quem etiam planè a natura distinguunt, ut stoici Senecæ opera, ac Justi Lipsii de stoicorum philosophia librum evolventi planum fiet: vel ille Spinozæ (209) substantiam materialem, ac Deum promiscuè habentis. Atque hæc sunt præcipuæ religiones, citius dixerim religionis depravationes, quæ contra theologiam naturalem hæctenus traditam, adversa fronte pugnant; ac proindè per præc. nulla ex his vera esse potest.

697 Corol. 1. Absurda igitur ac rationi contraria est illa indifferentia religionis, quæ hodiernis moribus mirificè comprobatur: perindè quasi Deus aliquis stolidus colendus foret, cui indifferens sit, aut se, aut numina *santarum gentium illarum, quæ dii nascuntur in hortis*, tamquam Supremum Numen adorari: casta mente, ac corpore puras ad eum manus tollere, aut bacchanalibus, saturnalibus, Lœnæ, Lupæ, Floræ, Veneris, Priapi &c. sacrificiis impurissimis, atque humano etiam sanguine infamibus, homines inquinari. Equidem si Deus unus, si perfectus, si sanctus, si providus, non nisi ille cultus, qui ejus attributis conformis sit, ipsi placere unquam potest; nec alios ab infinita sua perfectione descendentem, ac rectæ rationi contrarios, sive partem theoreticam, sive practicam respicias, non abhorreere.

698 Corol. 2. Præcepta illa juris naturæ (658), quum religionem naturalem practicam constituent, omnes ratione utentes obligant: neque de his ulla invincibilis, seu excusatione digna ignorantia unquam allegari potest. Nam si extat religio naturalis, si hæc omnes obligat, si nulla alia esse vera religio potest, quæ hujusmodi dogmata non profiteatur, horumque obligationem solvat; hæc satis promulgata esse debet, ut ab omnibus queat observari; lex enim non promulgata nullam parit obligationem. Porro hæc promulgatio facta esse debuit modo conveniente, ita ut ab omnibus satis percipiatur; quod quidem tantummodò per vocem ipsam naturæ fieri potest, quæ omnibus intimè conjuncta est, ut auscultari possit.

699 Schol. Lubet hæc omnia confirmare benè contexto M. Tullii ratiocinio, in quo & hæctenus dicta continentur, & argumentis, quæ contra fieri possunt, occurrunt. „ Nunc quoniam hominem, quod principium reliquarum rerum esse voluit, generavit, & ornavit Deus, perspicuum sit illud (ne omnia disserantur) ipsam per se naturam longius progredi: quæ etiam nullo docente perfecta ab aliis, quorum, ex prima, & inchoata intelligentia, genera cognovit, confirmat ipsa per se rationem & perficit. . . nec est quisquam gentis ullius, qui ducem naturam nactus, ad virtutem pervenire non possit. Nec solum in rectis, sed etiam in pravis actibus insignis est hu-

humani generis similitudo. . . Sequitur igitur, ad participandum alium ab alio, communicandumque inter omnes, justos natura nos esse factos. . . tantam autem esse corruptelam malæ consuetudinis, ut ab ea tamquam igniculi extinguantur a natura dari, exorianturque, & confirmentur vitia contraria. Quod si, quomodo est natura, sic iudicio homines *humani* (ut ait poeta) *nihil a se alienum putarent*, coleretur jus æquè ab omnibus: quibus enim ratio a natura data est, iisdem etiam recta ratio data est: ergo & lex, quæ est recta ratio in iubendo, & vetando; si lex, jus quoque. At omnibus ratio, jus igitur datum est omnibus. Quod si homines ab injuria pœna, non natura arcere deberet, quænam sollicitudo vexaret impios, sublato suppliciorum metu? quorum tamen nemo tam audax unquam fuit, quin aut abnueret ab se commissum esse facinus, aut justis sui doloris causam aliquam fingeret, defensionemque facinoris a naturæ jure aliquo quæreret. . . quod si pœna, si metus supplicii, non ipsa turpitudine deterret ab injuriosa, facinorosaque vita: nemo est injustus, at incauti potius habendi sunt improbi. Tum autem qui non ipso honesto movemur, ut boni viri simus, sed utilitate aliqua, atque fructu, callidi sumus, non boni. Nam quid faciet is homo in tenebris, qui nihil timet nisi testem, vel judicem? Quid in deserto loco nactus, quem multo auro spoliare possit imbecillum, atque solum? Noster quidem hic natura justus vir, ac bonus, etiam colloquetur, juvabit, in viam deducet. Is verò, qui nihil alterius causa facit, & metitur suis commodis omnia, videtis, credo, quid sit acturus. Quod si negabit, se illi vitam erepturum, & aurum ablaturum, numquam ob eam causam negabit, quod id natura turpe iudicet, sed quod metuat, ne emanet, id est ne malum habeat. O rem dignam, in qua non modo docti, verum etiam agrestes erubescant! Jam verò stultissimum illud, existimare omnia justa esse, quæ scita sint in populorum institutis, aut legibus. . . Est enim unum jus, quo devincta est hominum societas, & quod lex constituit una: quæ lex est recta ratio imperandi, atque prohibendi: quam qui ignorat, is est injustus, sive est illa scripta usquam, sive nusquam. Quod si populorum jussis, si principum decretis, si sententiis iudicum jura statuerentur, jus esset latrocinari, jus adulterare, jus testamenta falsa supponere, si hæc suffragiis, & scitis multitudinis probarentur. . . Atqui nos legem bonam a mala, nulla alia, nisi naturali norma dividere possumus. Nec solum jus, & injuria a natura dijudicantur, sed omnino omnia honesta, ac turpia. Nam & communis intelligentia nobis notas res efficit, easque in animis nostris inchoavit, ut honesta in virtute

ponantur, in vitii turpia. Hæc autem in opinione existimare, non in natura ponere, dementis est. Nam nec arboris, nec equi virtus, quæ dicitur (in quo abutimur nomine), in opinione sita est, sed in natura. Quod si ita est, honesta quoque, & turpia natura dijudicanda sunt... Ipsum enim bonum non est in opinionibus, sed in natura: nam ni ita esset, beati quoque opinione essent; quod quid dici potest stultius? Quare quum & bonum, & malum natura iudicetur, & ea sint principia naturæ; cæterè honesta quoque, & turpia simili ratione dijudicanda, et ad naturam referenda sunt. Sed perturbat nos opinionum varietas, hominumque dissensio, et quia non idem contingit in sensibus, hos natura certos putamus: illa, quæ aliis sic, aliis secus, nec iisdem semper uno modo videntur, ficta esse dicimus. Quod est longe aliter: nam sensus nostros non parens, non nutrix, non magister, non poeta, non scena depravat, non multitudinis consensus abducit a vero. Animis omnes tenduntur insidiæ, vel ab iis, quos modò enumeravi, qui teneros, et rudes quum acceperint, inficiunt, et flectunt, ut volunt; vel ab ea, quæ penitus in omni sensu implicata insidet, imitatrix boni voluptas, malorum autem mater omnium, cuius blanditiis corrupti, quæ natura bona sunt, quia dulcedine hæc, et scabiæ carent, non cernimus satis. Tull. lib. 1, de Leg. c. 9.

700 Corol. 1. Absurdum igitur ostensum est a M. Tullio systema Hobbesii (adè antiqua sunt ista, quæ a recentibus velut nova cuduntur), qui sua sensa sic exprimit. „Natura ergo dedit cuique jus in omnia: hoc est in statu merè naturali, sive antequam homines ullis pactis sese invicem obstrinxissent, unicuique licebat peragere quæcumque, et in quoscumque; licebat et possidere, uti, frui omnibus, quæ volebat, et poterat... ex quo etiam intelligitur, in statu naturali mensuram juris esse utilitatem... ante imperia justum, et injustum non existere... actioque omnis sua natura adiaphora est... Status naturæ status belli est, ac hostis est quisque cuique, cui neque pareat, neque imperat... Verba sunt ipsius diversis locis exscripta ex *lib. de Cive*. Nec minus absurdum illud, voluntatem imperantis regulam esse justæ, ac injusti, quod modò validissimè refutatam ab homine minime præjudicato lectitavimus.

701 Corol. 2. Non minus absurdum est Spinozæ systema e suo pantheismo deductum. „Naturæ potentia ipsa Dei potentia est, qui summum jus ad omnia habet. Sed quia universalis potentia totius naturæ nihil aliud est, præter potentiam omnium individuorum simul; hinc sequitur unumquodque individuum jus summum habere ad omnia

omnia, quæ potest... Jus itaque naturale uniuscujusque hominis non sana ratione, sed cupiditate, & potentia determinatum est.

702 Corol. 3. Idem dicendum de Helvetii, aliorumque opiniosissimorum hominum opinionibus, qui jus naturale ab utilitate derivant, aut plerumque ad voluptatem physicam referunt: aut Russoi, homines in statu naturali, velut feras sylvestres, nullis legibus societatis teneri, asserentis. Mitto alia subtilioris disputationis, quæ juris naturalis recentes auctores in medium protulerunt; nec enim hæc adè adversa fronte jus naturale convellunt, ut non longa disquisitione opus sit ad eorum refutandas opiniones; quod jam alii recentiores scriptores novissimè præstiterunt, nec nostri instituti ratio ad hujusmodi jurisprudentiæ magis, quam metaphysicæ controversias excutere sinit.

§. II.

De Religione revelata.

703 Positio 1. *Religio revelata possibilis est.* Prob. Nulla apparet repugnantia in eo, quod Deus peculiariter homini manifestet aliquas veritates, ac imperet aliquos actus ac ritus ad suum cultum spectantes: quis enim neget, hoc a supremo ejus in creaturas dominio ipsi competere; aut ipsum decere, a creatura speciali modo coli, prout ipse dicere voluerit? Hæc autem notio est religionis revelatæ (691): est igitur possibilis.

704 Positio 2. *Præter religionem naturalem, religio etiam revelata homini in præsentis rerum statu necessaria est.* Prob. Rebus ut nunc stantibus, plura, quæ ad religionem naturalem pertinent, intellectu humanus assequi non potest: aliud igitur lumen ipsi affulgere debuit, ut ad finem suum perduceretur, ac religionem naturalem observaret. Antecedens longa inductione ab heroicis ducta temporibus manifestum est; si enim id fieri posset, gens aliqua ostenderetur, quæ mœurs suos ad normam legis naturalis sine revelationis ope composuerit: compertum autem omninò est ab historia auctorum retrò sæculorum, nullam fuisse gentem, imò nec urbem aliquam nationis etiam sapientissimæ, quæ religionem naturalem tam theoreticam, quam practicam sedissimè non deturparit. Quæ enim ex universo orbe terrarum indicari potest natio, regnum, provincia, urbs, pagus, quæ plures deos non coleret, si Hebræorum gentem excipias; aut creaturis insensatis cultum non exhiberet? Superfluum esset nationum polytheistarum catalogum contexere, quum uno verbo satis sit, totas quatuor orbis partes idololatriæ deditas affirmare,

quin nemo unus assertum, exemplo aliquo in contrarium adducto, infirmare umquam possit.

Quod si fundamentum religionis naturalis, quæ in veri Dei cognitione, atque cultu inniti debet (695), omnino corrui, dogmata illa practica, quæ moralem respiciunt, sacra tecta remanere haud poterant. Sanè philosophorum doctissimus æquè, ac disertissimus M. Tullius, *quum cognovisset Deum, non sicut Deum glorificavit*, admittens inaniam deorum cultum, ac caremonias, quibus romani in colendis suis naminibus utebantur, ut ex 2 lib. de Leg. planum est. Imò sanctissimus ille apud Græcos philosophos Socrates, cicutam haustus, gallum gallinaceum sacrificare jussit Æsculapio. Quid autem de infamibus criminibus dicam, quibus universum genus humanum depravatum fuit? ut ea velo obducere, quam in medium proferre consultius omnes judicent. Et quidem si deorum suorum exempla homines consecrati, licere sibi existimare debebant, quidni scelera omnia patrarent, quorum theologia nefandis incestibus, adulteriis, raptibus, odiis, rivalitatibus, mendaciis, latrocinis, dolis, quibus vel perditissimus quisque erubesceret, scatebat? Rem fusè prosequitur Clemens Alexandrinus in *Protreptico*, Lactantius *cap. 9, lib. 1, Divin. Inst.* omnesque antiqui religionis christianæ apologetici auctores, testimoniiis ab ipsis ethnicis scriptoribus prolatis; nec qui Hesiodum, Homerum, Virgilium, Ovidium cet. legerit, dubitare umquam poterit asserti veritatem.

705 Prob. 2. Quum homo libertate *indifferentie* gaudeat (500), religionem naturalem violare potest, imò frequenter ab ipso violari, ac violatam fuisse, res est manifestissima: statum autem suum post hanc transgressionem, ejusque ad Deum relationes e legis naturalis dogmatibus cognoscere homo non poterat: ergo peculiari lumine indigebat, quo post frequentes legis infractions, sciret quomodo, aut Deum posset placare, aut quid ab ipso timendum, quid sperandum tum in presenti, tum in futuro rerum statu sibi esset. Ad Dei etiam providentiam spectabat, quoniam & liberum hominem condidisset, ejusque a lege defectiones omnino prænoscere (636), miserando huic statui providere, ne opus, quod fecerat, penitus corrumpere ab eo maximè capite, quod præcipuum erat. Quis enim rationis compos sibi persuadeat, sapientissimum Deum, qui omnia ad necessitates, ad comoda, ad delicias etiam hominis beneficentissimè preparasset, hujusmodi neglexisse statum, in quem ab libertatis abusu prolapsurum illum cognoscebat? Sanè hoc revelationis osores maximè in votis haberent, quod Deus omnia alia curaret, ac sibi beneficè de corporis voluptatibus provideret;

ce-

cetera autem divinitatis epicureæ more negligeret, ut hac molestia liberaretur. Quod si ita eveniret, nemo unus in revelationem insurgeret; nec tanta sollicitudine argumenta conquirerent, ut illam profligarent, si interdicta, supplicia, minas, uno verbo, mores non attingeret.

706 At, inquires, nobis fatentibus, religio naturalis per plura sæcula viguit, nec nisi post diluvium religio revelata ortum habuit: aut igitur sufficiens est religio naturalis, aut hominem per tot sæcula neglexit Deus, contra ac in probatione assumpsimus ad revelationem asserendam. R. *neg. secundam partem ant.* Falsum enim est, revelatam religionem, mundo ferè coævam, post diluvium incepisse. Præceptum enim Adamo intimatum legem naturalem non spectabat; adeoque ad revelatam religionem pertinere, manifestum est ex definit. art. 691 tradita. Promissio etiam Reparatoris humani generis post transgressionem interdicti divini, revelatio fuit, cui innitebatur status hominis futurus, ac in totius vitæ moralem cursum influere debebat. Falsum igitur est, religionem revelatam ante diluvium minimè viguisse.

707 Schol. Antiquos etiam philosophos subodoratos fuisse presentem gradum primitivum illum non esse, in quo homo a suo Creatore collocatus fuerat, art. 656 Ciceronis verbis luculentissimè ostensum manet. Et quidem adeò manifesta sunt argumenta, ex quibus presentem rerum constitutionem aliam esse ab ea, quæ e manibus Creatoris initio exiit, deducitur; ut difficile non fuerit, acri ingenio philosophis ratiocinando id deducere. Quis enim sibi persuadeat, naturam humanam adeò pronam in malum, atque abhorrentem a bono ab primitiva sua conditione esse potuisse? Sanè si inclinatio major ad malum, quam ad bonum propensio, contigisset homini ab essentia sua, ac intrinsecis naturæ principiis, opus valdè imperfectum foret, in quo malum bono prævaleret, quin una aliqua prærogativa hunc defectum posset pro merito compensare. Experientia enim quotidiana docemur, etiam utrinque momentis aequalibus, bono ac malo propositis, imò & gravioribus pro bono stantibus, ad malum propendere fortius, nec nisi summa difficultate ab bonum amplectendum adduci. Quid? nonne brevibus passibus ad improbitatem devenimus; longissimo autem cursu, ac sæpè retrogrado, ad virtutem adrepimus? animalia rationis expertia a natura adjuta ea præstant, quæ ad suum finem ipsa conducunt; homo rationis particeps, natura ipsa reluctante, ab eo impeditur? Quæ quidem omnia, ac plura alia, quæ afferri possent in medium, satis indicant, hominem suæ culpa e primitivo illo statu ad hunc, in quo hæc

B b 2

ma-

§. III.

De Religione Christiana.

708 Religio Christiana illa apud omnes audit, quæ in libris novi Testamenti, ac præcipuè in quatuor Evangeliiis expressa continetur. Præcipua hujus religionis dogmata, quæ fundamentum ipsius dici possunt, sunt divina Christi missio, miracula, doctrina, mors pro communi hominum salute, & a mortuis suscitatio. Si hæc omnia rata sunt, christiana religio vera est: quod quidem ita ostendemus, ut limites theologiæ naturalis non excedamus, reliqua sublimiori theologiæ permittentes.

709 Prop. 1. *Rerum gestarum a Christo historia, quam habemus, saltem eam fidem meretur, quam probatissima quæque ad nostra tempora perlata.* Prob. Ea de causa annales Græcos, Romanos, Sinenses; Thucydidis, Polybii, Sallustii, Cæsaris, Livii, Suetonii, Taciti historiæ ab omnibus recipiuntur, quod vel ab oculatis testibus, vel e publicis monumentis, vel denique de rebus omnibus notis scribant, quæ ab aliis etiam comprobentur ejusdem, aut proximioris ævi scriptoribus: enimverò characteres hujusmodi in historia rerum gestarum Christi Domini luculentior forma insculpti reperiuntur: omnino igitur sanæ critices legibus stando, admittenda est. *Prob. maj.* Scriptores aut oculati testes sunt, aut ab oculatis testibus accerent ea, quæ scribunt, & postquam lucem hujusmodi scripta viderunt, non solum ab aliis, qui & testes fuerant, aut ab eisdem eadem acceperant, sed a rivalibus etiam ejusdem doctrinæ sunt confirmata silentio; quum si falsa fuissent, mendacii protinus eos arguissent. Nec dubitandum, quin judæi illi, infensissimi christiani nominis hostes, qui eum de medio tollendum curarunt, posteaque in discipulos tot probris, fraudibus, dolis, suppliciis decertarunt, hoc præcipuè facinus exprobrassent, aut mendacia de Christo exarasse, aut scripta ab aliis, quam ejus discipulis, fuisse vulgata. Deinde etiam ab illis, qui discessionem fecere, aut omnino, aut sectam novam inducentes, quum maximè sua interesset, veritatem historia elevare, longè aliter se gesserunt, eandem quidem confirmantes, ad suum tamen sensum detorquentes. Sanè Porphyrius, Celsus, Julianus Augustus eam maximè viam tenuissent ad christianam religionem profigendam, si ab hoc argumento auxilium sperassent. Videmus etiam, recentioris ævi sæculares, ab hac parte perfugium quævisse,

negando ab auctoribus sacris libros illos fuisse conscriptos, qui proprios errores protrebant. Quare igitur antiqui illi hæretici, maximè divinitatem Christo inficiantes, quorum maximè intererat, Evangelistarum testimonia, divinitatem eidem manifestissimè asserentium, de medio tollere, apocryphos libros illos esse numquam asseruerunt, aut certè in dubium revocarunt, aut mendacii redarguerunt? Præjudicium quidem hoc adèò validum est pro ipsorum tum autographia, quum etiam veritate; ut si alia abessent, satis esset, ad historiam vitæ Christi omnibus hætenus scriptis monumentis certiore judicandam.

710 Confirm. Quæcumque alia historica scripta auctores habent, quibus exceptio dari possit adulationis, odii, partium amoris, ambitionis, credulitatis, cetera: atqui characteres prorsus oppositi in scriptoribus rerum gestarum a Christo animadvertuntur. Nam illa prodiderunt, e quibus ærumnæ, tormenta, cruces, omnis generis supplicia infamissima ad interneconem parabantur: maxima animi moderatione, ac modestia, nec umquam exaggerata narratione exponuntur invidentia, odia, calumniæ, persecutiones, doli, supplicia, quibus rivales judæi persecuti sunt Magistrum, ac discipulos; ut legenti Evangelia, & Apostolorum Actus non sine animi stupore perspicuum est; quemadmodum simplex ille, brevis, ac numquam exaggeratus dicendi modus in referendis sublimissimis illis doctrinæ præceptis, frequentibus rerum imperviarum prædictionibus, portentosisque miraculis, ad quæ exornanda latissimè campus patebat; siqua ambitio, partium amor, aut alia minus ordinata animi affectio stylum duxisset. Demum etiamsi homines rudes majorem partem discipuli fuissent, adèò non se faciles in credendo præbuerunt, ut miraculis ejus resurrectione ipsis comprobanda fuerit, quam toties ante prædictam, mordicus postea narrantibus se ipsum redivivum vidisse, fidem renuebant. Quod si hujusmodi characteres satis non sunt, ut historia fidem extorqueat, auctoritatis criterium, ac fides hominum (Log. 282) omnino exulare ab orbe jubeantur, oportet.

711 Prop. 2. *Christum esse Deum, nemo prudenter ambigere potest.* Prob. Si rerum a Christo gestarum narratio fidem meretur, prudenter dubitari non potest, ipsum esse Deum. Historia autem vitæ Christi per præc. omnibus veritatis characteribus insignis est: ergo alterum dubitari non potest. *Prob. maj.* Quæcumque in illa narratione leguntur, in id unum conspirant, ut Christum Deum ostendant: ergo illa vera existente, divinitas Christi demonstrata est. Et quidem aut amentem, aut hominem omnium perditissimum, aut Deum confiteri ipsum necesse est, si vera sunt, quæ de ipso narrantur. Ad amentiam quod attinet,

nemo unus ex ejus inimicis, nec conviciando id illi objecit; imò Herodi id existimanti neutiquam consenserunt: ex quo solum capite ejus doctrinam, sectatores, facta omnia convellere potuissent, ipsum veluti mentis inopem includendo. Quid plura? ab homine mente capto constanter in obsequio discipuli, populus, viri etiam nobiles contineri potuissent? Hoc qui credat, mentis inops ipse sit, oportet. Nec illud incredibile minus, præcepta illa sapientiæ divinæ referta, ac moralis philosophiæ, quam sapientum hominum nullus assecutus fuerat, purissima dogmata a seclerato homine tradi potuisse, ac moribus confirmari, quin umquam ab aliquo, vel dicacissimo, dictis facta dissentire reprehensus sit. Quid de portentosis ostentis dicam, quibus divinitatem suam confirmavit? Potuissetne scelestus homo constanter tot prodigia patrare, ac plura pariter post ejus mortem ad religionis ab ipso instituta confirmationem ab ejus discipulis edi? Si hoc verum esset, tutò liceret affirmare, Deum res humanas negligere, ac susque deque suum honorem habere; quippe hominem iniquissimum divinitatem sibi usurpare sine ret, ac tot miraculis, quæ divinitatis sigillum sunt, coram orbe terrarum mendacium obsignare. Homo etiam justissimam apud Deum excusationem prætexere poterat, ipsi respondens: *Domine, si error est quod credimus, a te decepti sumus.* Id igitur unum restat, Christum Deum esse verum confiteri: hoc enim & ipsemet luculenter ubique asserit, miracula in confirmationem hujusce veritatis ex professo edens, ac ejus discipuli ab eo velut præcipuum dogma scholæ christianæ accepisse confirmant; pro quo etiam universo orbi persuadendo innumera patrârunt miracula, ac demum mortem turpissimam oppetiverunt, quam facile vitare potuissent, ab ejus divinitatis prædicatione cessando.

712 Prop. 3. *Religio christiana vera est, atque a Deo revelata.* Probatur argumentis eisdem, quibus Christum Deum esse modò ostendimus: nam si vera est vitæ Christi historia, si ipse verus Deus est, fieri non potest, ut doctrina ejus vera, atque a Deo revelata non sit, quod quidem luculentum adeò est, ut nihil magis. Sed etiam a miraculis, quibus propagata est, atque ab ejus per orbem diffusionem, argumentum validissimum pro religionis christianæ veritate, ac divinitate desumitur; quæ duo paucis concludemus.

713 Confirm. 1. Innumera a Christi discipulis patrata fuisse miracula, partim e libro, cui *Acta Apostolorum* titulo est, partim scriptoribus nascentis Ecclesiæ, constantique reliquorum sæculorum traditione accepimus. Et quidem nisi hoc ita fuisset, quis sibi persuadeat, paucos homi-

nes,

nes, pauperes, ignobiles, illiteratos, adversantibus suæ gentis principibus primum, deinde etiam tota Romani Imperii vi in ipsos concitata, atque obnitente christianum nomen delere, potuisse doctrinam magistri propagare, nisi portentis inauditis homines ad sibi fidem præstandam compulsissent? Nam ut aiebat D. Thomas: *Hæc tam mirabilis mundi conversio ad fidem christianam indicium certissimum est præteritorum signorum . . . esset autem omnibus signis mirabilibus, si ad credendum tam ardua, & ad operandum tam difficilia, & ad sperandum tam alta, mundus absque mirabilibus signis inductus fuisset a simplicibus, & ignobilibus hominibus.* (Lib. 1. contra Gent. cap. 6.)

714 Confirm. 2. Religio christiana rapidissimo cursu per romanum orbem propagata est, ita ut primo vix elapso sæculo nulla esset provincia, imò nec urbs, oppidumve, ubi Christi nomen non invocaretur. His adde Persarum, Æthiopum, ac Indorum imperia, quo etiam Apostoli penetrarunt: nec nisi magno discipulorum numero relicto, eosdem diem obiisse, credendum est, ab eo, quod ceteros Apostolos in Romano Imperio gessisse, compertum habemus. Mirandum tamen haud esset, brevi tam magnos progressus fecisse religionem, si aut Principem aliquem imperii gloria, divitiis, potentia auctorem cognosceret; aut velut mahumedana secta armis victricibus invecata fuisset; aut effranatam licentiam suis alumnis permitteret, quin nihil arduum juberet. Verum hominem infami multatum supplicio crucis, cujus nomen ipsum absit non modò a corpore civium romanorum, sed etiam a cogitatione, oculis, auribus, aiebat Cicero Radium defendens, romanis civibus, Patriciis, Senatui, Imperatoribus adorandum proponere, non eloquentia, non armis, non morum licentia, suavem doctrinam proponendo; sed ab hominibus ignaris, sed suppliciorum omnis generis perpressionem, sed severissimam morum disciplinam prædicantibus; idque tandem non paucis, sed toto qua latè patebat imperio persuasisse: id demum non portentum vòco, sed portentorum congeriem; quæ si moralis demonstratio religionis christianæ non est, nullam in moralibus valere demonstrationem contendo. More suo hæc argumenta eleganter æquè, ac venustè perstringit Abbadius carmine 42.

*Vix orta, interitum, & tragicam subitura ruinam,
Nec dominatura, aut umquam vulganda per orbem
Esse videbatur, Christus quam sanxit Jesus,
Religio. Nova vult credi mysteria, nec dum
Hactenus audita, & prætergredientia longe
Quamlibet excelsa humana fastigia mentis . . .*

Bb 4

Ta

Talis nostra Fides. Quid Lex? contraria rursus
Sensibus, austera aspectu, assiduèque coercens.
Assultus animi, morbosque propagine nobis
Ingenitos, queis ignavi succumbimus ultrò . . .
Ergone lex aded injucunda inimicæque carni,
Hæcine Lex, hæc Religio contendere cursu
Cum Sole? Ultra etiam Solis, metasque diæ
Ire, & terrarum totum regnare per orbem?
Nulla humana quidem cupere, aut præsumere posset
Spes hoc. Hoc autem fidei auctor Christus Jesus
Nil dubitans præsignificat, futurque perinde,
Ac si præterita de re jam, reque peracta
Colloqueretur . . . . .
Sic vicisse, opus Excelsi est, divinaque proprus
Hæc est non opibus, non vi, non impete, & armis
Proveniens, tota & cedens victoria victis.

715 Prop. 4. Sola religio christiana pro vera habenda est,
quam proinde omnes mortales amplecti tenentur. Prob. Una
tantum religio vera esse potest (695): at ex demonstratis
religio christiana vera est (713): sola igitur religio christi-
ana vera haberi debet. Rursus, Deo debetur religio (693):
hæc autem non nisi quæ vera, & a Deo revelata sit, es-
se potest; quum absurda, ac rationi contraria *indifferen-*
tia religionis ostensa maneat (697): Christianam igitur
religionem omne mortaliæ genus complecti debet. Qui
plura hujus argumenti velit, adeat Pauli Segneri *Includu-*
lum: Hugonis Grotii librum de *Rel. Xpiana*: Nonnoti
Lexicon Religionis: Paxæ *Philosophiam Religionis*: Valsec-
chi *Fundamenta Religionis*, aliosque innumeros.

716 Schol. Singillatim omnia argumenta, quæ in reli-
gionem christianam increduli homines commenti sunt,
longum esset exponere, minimèque necessarium juventu-
ti, quæ non in medio nationis præva versatur, quamque
munire oporteat contra impiorum scriptiones, quæ publi-
cæ potestatis vigilantia e nostro orbe penitus exulant, at-
que ab omnibus velut pestes publicæ merito abhorrentur.
Hoc unum vobis satis sit argumentum; ut flagitiosorum
hujusmodi hominum libros execremini; neminem etiam-
num contra religionem stilum acuisse, cui a moribus ex-
ceptio aliqua dari nequeat. Et quidem confidenter affir-
mo, quod nullus contra Christi religionem scriptus fuis-
set liber, si ipsa nulla moralis dogmata complectere-
tur. Sed quod magis sanæ mentis hominem contra
hodiernos religionis impugnatores munire debet, eorum-
dem est incoherencia, ac perennis contradictio. Notum
satis est Russoi nomen, ac in religionem Christi infestæ
excursiones: audiantur nunc ipsius verba e gallico in la-
ti-

tinum sermonem conversa. Fateor, a majestate Scripturæ
rum me rapi. Evangelii sanctitas cor ipsum meum alloqui-
tur. Percurrere turgidos philosophorum libros: quam minimi
facienti sunt cum isto comparati? Fierine potest, quod liber
sublimis aded, ac simul simplex, opus sit humanum? Possi-
bile est, illum esse purum hominem, cujus in eo libra
historia contextitur? Quo morum puritas! que suavitas! Que
documenta flexamina! Que dogmata sublimia! Que profun-
da sermonum sapientia! quod vivax ingenium! quanta in
suis responsis penetratio, quanta prudentia! quod super ani-
mi affectus imperium!.. Si vita, & mors Socratis redolent
sapientem; vita, & mors Jesu nequeunt esse nisi Dei. Di-
cemusne Evangelicam historiam ad libitum esse confictam?
vab! non ita historie confinguntur: & socratica facta, de
quibus nemo dubitat, non admodum sunt demonstrata, quem-
admodum illa Jesu Christi.... Evangelium tam magnis ful-
get, tam micantibus notis, ut impossibile sit eas imitari, &
Inventor pluris faciendus esset quam Heros. . . . . Quot mis-
erationis opera Evangelii sunt fructus? Quot redimigrations,
& famæ, & substantiæ non parit catholicos inter confessio?
Hic nimirum ille auctor est, qui in eodem Emilio pluries
in religionem catholicam invehitur; venustamque illam
Vicarii Transalpini commentus est professionem fidei, cui
haud ægrè Brahmx sacerdotes subscriberent.

Sed juvat alium Anglico nomine latentem, qui plura
evomuit in christianam religionem maledicta, quam Hen-
riados poema contineat versus, *Bolingbrokeium*, inquam,
personatum Angliæ Dynastam, qui tamen Angliam non-
nisi peregrinus invisit. . . . . Nullum reperire licet systema
simplicius, & clarius illo religionis naturalis, prout est in
Evangelio. . . . . Institui nequeunt caeremoniæ simpliciores
Baptismalibus, & Paschalibus, sicuti se habebant in sua o-
rigine. Non solum innocue sed & utilissima erant; nate
enim spiritui conservando veræ religionis naturalis, quum
spiritum conservarent religionis christiana; & idonea quo-
que erant ducendis hominibus ad custodiam præceptorum mo-
ralium, quum venerandam præciperent revelationem, a qua
fuerant confirmata. . . . . Non solum religionis perfectum sy-
stema in christianorum libris invenitur, sed clarum etiam,
& simplex. . . . . Data etiam hypothesi, quod christianismus
invenum sit humanum, inventum tamen foret omnium in-
telligibilium utilissimum hominibus. . . . . Christianismus qua-
lis a Dei manibus prodiit, si ita loqui fas est, regula est
fidei, cultus, & morum, simplex, & intelligibilis, veram
præbens religionis normam. . . . . Finis Constantini politicus,
dum christianam fovebat religionem, non aliud tendebat,
quam sibi, suisque successoribus arctissime conciliandis im-
perii subditis, variisque simul jungendis gentibus, quibus
cap-

coalescebat, religionem eis præbendo, quæ foret omnibus communis, militum mansuefaciendo ingenio, æstuanti coercenda licentia, quæ in provinciis grassabatur, & spiritum insinuando moderationis, & subjectionis regimini, extinguendis tendebat ignibus illis avaritiæ, ambitionis, injusitiæ, vis, qui tot ascendebant factiones, quique adeo frequenter, & barbaram tranquillitatem exterminabant imperii. . . Injuria asseritur, quod christianismus persecutiones excitaverit, quæ nate sunt non ab Evangelio, sed a systematis super eodem constructis, non a Dei revelatione, sed ab inventis humanis. Systema dogmaticum, & morale christianorum a Deo fuit revelatum, & absurdè equè, ac impiè affirmatur, divinam Sapientiam imperfectum revelasse, & deficiens, Simplicitas ejus, & perspicuitas ostendunt, revelatum idèd fuisse, ut religio foret humani generis, originemque illius divinam simul demonstrant. Hæc a Tamagna exscripsimus; nec enim ad manum sunt Bolingbrotkii personati opera, ex quibus ista derivare possemus.

Atque hæc pro Institutionibus metaphysicis dicta sufficiant; quæ si ritè didiceritis, satis sunt ad animos vestros informandos, atque ea supellestili instruendos, quæ vel ad sacram theologiam, vel ad jurisprudentiam, vel ad alia munia suscipienda abundè sufficiat. Longiorem tractationem facili negotio producere possemus; sed quæ nec uberiorem doctrinam, nec majorem utilitatem vobis afferret pro præsentis studiorum statu, cui nos elucidationem nostram accomodamus.

FINIS.

IN-

I N D E X

C A P I T U M.

Prefatio.	Pag. 3
Prolegomena Logica.	7
Dissertatio I. De Perceptionibus.	11
Caput I. Perceptionum natura, & objectum.	ib.
§. I. Perceptionis natura.	ib.
§. II. De Ideis ad objecta comparatis.	11
§. III. De Objectis cum ideis comparatis.	14
Cap. II. De Idearum diversitate.	16
§. I. Idearum formalis differentia.	ib.
§. II. Differentia idearum ab objectis petita.	18
Cap. III. De Notionum signis.	19
§. I. Signorum species.	ib.
§. II. De Terminis vocalibus.	20
§. III. De recto Vocabulorum usu.	22
Dissert. II. Pars I. De Definitione, ac Divisione.	25
Cap. I. De Definitione.	ib.
§. I. Definitionis notio.	ib.
§. II. Definitionis leges.	26
Cap. II. De Divisione.	28
§. I. Divisionis notio.	ib.
§. II. Divisionis leges.	29
Pars II. De Enunciatione, sive Judicio.	30
Cap. I. Judicii proprietates.	ib.
§. I. Judicii notio.	ib.
§. II. Nonnulla judicii proprietates exponuntur.	31
§. III. Scientia, Fides, Opinio, cetera.	33
Cap. II. Suppositio terminorum in Propositione.	35
Cap. III. De materiali Propositionum differentia.	36
§. I. Propositio universalis, particularis, singularis.	ib.
§. II. Conversio Propositionum.	38
§. III. Oppositio Propositionum.	40
Cap. IV. De Formali Enunciationum diversitate.	42
§. I. Classes Propositionum.	ib.
§. II. Veritas, & falsitas Propositionum.	45
§. III. Peculiares Propositiones methodi scientificæ.	46
Dissert. III. De Ratiocinatione.	48
Cap. I. Ratiocinii natura, & fundamenta.	ib.
§. I. Ratiocinationis natura.	ib.
§. II. Fundamenta ratiocinandi.	51
Cap. II. Argumentationum species exponuntur.	ib.

Cap.